

באמצעות סיפוריהם של שמונה אישים, מהרב אהרן ליכטנשטיין ועד הרבנית חנה הנקין, מתאר פרופ' אדם פרויגר בספר חדש את השפעתה העמוקה של העלייה מארה"ב על התמורות הליברליות שחלו בציונות הדתית הישראלית

/ יאיר שלג / צילום: נעמה שטרן

כמו באמריקה

חשובים, ומשם באה השפעתם. השמונה הם: הרב ד"ר אהרן ליכטנשטיין, הרב פרופ' דוד הרטמן, הרב ד"ר נחום רבינוביץ', הרב שלמה ריסקין, הרב ר"ר דניאל טרופר, הרב חיים ברבנדר (מייסד מדרשת ברוריה, לימים לינרנבאום), הרבנית מלכה בינה, (מקימת רשת המדרשות "מתן"), והרבנית חנה הנ' קין (מייסדת מדרשות "נשמת").

כל האנשים הללו, מסביר פרויגר, "התאפיינו בשילוב בין השקפת עולם ציונית והשכלה אקדמית: כולם ראשי מוסדות חינוכיים שהצליחו למי שור גם הרבה תלמידים צברים; וכולם נחשבו בה תחלה אוטוסיידרים, אבל הצליחו לרכוש השפעה רבה. ועוד נקודה מעניינת: חוץ מהרב רבינוביץ' שגדל בקנדה, כל האחרים הם תלמידיו של הרב יוסף רב סולובייצ'יק, מנהיג האורתודוקסיה המר

דתיים-לייט ודתל"שים, ועוד. אגב, מוסף מוצש של מקור ראשון הוא בעיניו אחד מסמלי השינוי הזה. כמי שהכיר את התופעות הללו מנעוריו בארה"ב, הוא הגיע למסקנה שלפחות חלק מהגורמים שהביאו לשינוי קטורים בהשפעת העלייה מארה"ב על החברה הדתית בישראל. ומכיוון שהוא מתמחה במחקר של תהליכים באורתודוקסיה היהודית בת זמננו, הוא יסב לכתוב על זה ספר. בינתיים הספר, ששמו הוא "סוכני שינוי: יהודים אמריקאים והשתנות של היהדות הישראלית", ראה אור רק באנגלית.

כדי שיהיה לו סיפור מעניין יותר מאשר ניתוח תהליכים חברתיים, בחר פרויגר למקד את ספרו בשמונה דמויות-מפתח חינוכיות, שמונה אישים שעלו לישראל בין שנות השישים והשמונים של המאה הקודמת, הקימו או ניהלו מוסדות חינוכיים

כאשר פרופ' אדם פרויגר עלה ארצה מארה"ב, בשנת 1987, החברה הדתית לאומית כאן נראתה לו חרממית למדי: "הרב אהרן ליכטנשטיין, שבסכיבה שלי בארה"ב נחשב דמות נערצת, נחשב כאן ל'עוף מוזר', רב שאינו מגדל זקן ומומחה לספרות אנגלית. שנה אחרי שהגעתי לכאן, תנועת 'מימד' רצה לראשונה לבחירות. הייתי משוכנע שהם יוכו בכמה מנדטים, כי כל מי שהכרתי חשב להצביע מימד. כשהם לא עברו את אחוז החסימה, הבנתי שהכרתי את כל מצביעי מימד".

אבל במהלך ארבעים השנים שחלפו מאז, פרויגר הבחין שהחברה הדתית בישראל השתנתה והתגוונה: לצד החרד"לות התפתחו תופעות כמו פמ"ר ניום דתי, היפתחות אל התרבות הכללית, רצף של

"חוקרים מדברים על סוף עידן
תור הזהב של הקהילה היהודית
בארצות הברית"

בשנת לימודים בישראל, אחד ממקומי המכיר
נה בעלי היה הרב בני איזנר ז"ל, שלימד שנים
רבות ב-BMT וראשי תיבות של "בית מדרש תורה",
המיועד לצעירים יהודים-אמריקנים הבאים ללמוד
בישראל; י"ש בירושלים, ובחלל ייתכן שהוא הש-
פיע באימוץ הנוסחה הזו.

מודסטוק לתקוע

מטבע הדברים, יהיו מי שיחלקו על הרשימה
שהרכיב פרויגר, וימצאו בה חסרים ואולי גם שמות
שאינם מתאימים. ביקורת עשויה להישמע אף לגבי
החלטתו לכלול בספר פרק מיוחד על הרב יונתן
וקס והשפעתו, למרות שוקס היה כידוע בריטי ולא
אמריקני, ולא חי ופעל בישראל. "הרב וקס שייך
באופן מובהק לעולמם של דוברי האנגלית, ונוכח
תו היא ברמה כזו שאי אפשר להתעלם ממנה בספר
כזה", מסביר פרויגר את הבחירה הזו. "אגב, כאשר
פורסם ספרו הראשון בעברית, ב-2013, הופיעה
באתר 'כיפה' רשימה על הספר. נכתב שם שהדמות
שלו מאוד מרשימה, וכמה חבל שהחברה הדתית לא
תכיל אותו כי היא לא בנויה לדמות תורנית כל כך
פילוסופית ואוניברסלית. אני דווקא חשבתי שזה
לא נכון, כי באותו זמן כבר היה בחברה הדתית צי-
מאון לדמות כזו. לשמחתי התברר שצדקתי, והיום
ספרי הרב וקס הם רבי-מכר בחברה הדתית, ואגב הם
נמכרים טוב גם בחברה החילונית".

מצד שני לא נכללות בספר דמויות כמו פרופ'
דניאל שפרבר, פרופ' תמר רוס או פרופ' אליס
שלי, שניהלה במשך שנים את בית הספר "פלך"
(גם שלי איננה אמריקנית, אלא ילידת גרמניה
שהעברה בילדותה לאנגליה). פרויגר מסביר זאת
בכך ש"שפרבר ורוס לא עמדו בראש מוסדות חיי
נוכחים, ולכן קשה לכמת את השפעתם, ואילו שלי
עברה במשך השנים להורות עם התנועה הקונסר-
בטיבית, כך שהיא רחקה את עצמה מעמדת השפי-
עה על האורתודוקסיה המודרנית". במהלך שיחתנו
מציין פרויגר גם את שמותיהם של מיכה גורמן וני-
פתלי בנט, שניהם בני עולים מארה"ב, שהשפיעו
על ההווה הישראלית בכלל והחברה הדתית בפרט.
פרויגר מציין גם ששמונת האישים הללו לא
העתיקו לארץ את רוח האורתודוקסיה המודר-
נית האמריקנית, אלא עשו לה עיבודים שיתאימו
לרוח הישראלית. הוא מזכיר בהקשר זה את המושג
"גלוקליות", שטבע החוקר ההולנדי מל וקאלטרן;
"המושג הזה בא לציין חיבור בין תרבות גלובלית
ולוקאלית, מקומית. התרבות הגלובלית מקבלת עי-
בודים מקומיים, וכמעט אף פעם אינה העתק מדויק
של התרבות המקורית. זה כמו שהחומס בארה"ב
שונה מזה שבישראל, או המקרונלס בארץ שונה
ממקבילו האמריקני. יש התאמות לטעם המקומי.
כך גם בעולם הרוח – הרתיקות הליברליות מארה"ב
עברה עיבוד לרוח הקיימנט בארץ".

בארה"ב, למשל, ליברליזם רתי נחשב סותר
לגישה פוליטית ימנית. "אנשים בארה"ב שיק
ראו את הספר יתקשו להבין איך רתיקות ליברליות
מתיישבות עם ימניות פוליטית, שלא לרבר על עצם
המגורים ביהודה ושומרון, תכונה שמאפיינת לא
מעט מגיבורי הספר".

שני אישים נוספים שלא עסקו בחינוך אך פר-
ויגר מקדיש להם פרק בספר, הם הרב שלמה קר-
ליבך, ומייסד תנועת כך הרב מאיר כהנא. כאשר
אני מעיר שהכנהגו, גם הוא יבוא אמריקני, אינו
מתיישב עם תורת ההשפעה הליברלית של עולי
ארה"ב, פרויגר משיב: "זה לא מתיישב אבל גם לא
בהכרח סותר, משום שהכנהגו הוא בכל זאת תר-
פעה שולית בין עולי ארה"ב. אלה תופעות מקב-
לות. אגב, אף שכתבנו אכן גרל בארה"ב, אני לא
בטוח שהכנהגו הוא תופעה אמריקנית. כשהוא היה

בארה"ב הוא התמקד בעיקר בהגנה על יהודי ארה"ב
ובמאבק לשחרור יהודי בריה"מ. מצד שני, ד"ר שרה
הירשהרן כבר כתבה בעבר על בוגרי המאבקים של
שנות השישים, כמו המאבק נגד מלחמת וייטנאם,
שעלו לארץ ומצאו את מקומם דווקא ביהודה ושר
מרון, כנראה שהאופי האנטי-ממסדי, או עצם המגר
רים באזורים פריים, הם שמשכו אותם. לאו ילכו
אמריקנים בוגרי וורסטוק – לרעננה, או לבתי-עין
ותקוע?"

בלי פוליטיקה

עושה רושם שהיום הליברליזם הדתי בישראל
מתקדם ומרחיק לבת אפילו יותר מזה שבארה"ב,
אולי בגלל היעדר תקרת זכוכית של מחויבות
ממסדית לזרמים, שמאפשרת לאתרים להשפיע
על גבולות החרשנות שלך.

"זה נכון. יש גם 'אפקט בומרנג', כאשר תופעות
ליברליות שהתחילו בישראל משפיעות לאחר זמן
גם בארה"ב. למשל תופעת יועצות ההלכה שיצ-
רה מדרשת 'נשמת', או הרף היומי שדרבנות מישל
פרבר מלמדת בוום. היא מעבירה דף יומי בעברית,
ושעה אחרי כך גם באנגלית, ובשבע ורבע בבוקר,
זמן השידור באנגלית, נפתחים המסכים גם בניור

"כל האנשים שאני כותב עליהם שילבו
השקפת עולם ציונית והשכלה אקדמית; כולם
ראשי מוסדות חינוכיים שהצליחו למשוך
גם הרבה תלמידים צברים; וכולם נחשבו
בהתחלה אאוטסיידרים, אבל הצליחו לרכוש
השפעה רבה. ועוד נקודה מעניינת: כמעט
כולם תלמידיו של הרב סולובייצ'יק"

יורק וגם באוסטרליה, לא משנה מה השעה שם.
"יש עוד הברל חשוב בין שתי התרבויות: ביש-
ראל, לרבנות יש כמוהן הרבה השפעה על הטקסים
הדתיים הפורמליים כמו נישואין וקבורה, אבל אפס
השפעה על חיי היומיום של האדם הדתי והקהילה
הדתית. בארה"ב, לעומת זאת, לרב הקהילה יש
הרבה השפעה גם על אופי החיים הדתיים של חברי
הקהילה, כי לכל התנועות יש 'ערי הלכה' שקוב-
עים מדיניות הלכתית אחידה, וגם הרכבים עצמם
לא רוצים להיות מוקעים מהזרם הפורמלי שהם
משתייכים אליו".

במקביל להשפעה ההרדית הגדולה, ניכרת ת-
רחקות גדולה בין שתי הקהילות – זו שבישראל וזו
שבארה"ב. הסיבה לכך, אומר פרויגר, נעוצה במי-
שור הפוליטי. "הביקורת שלהם עלינו נובעת בעיקר
מהפן הפוליטי ומאירועים כמו המלחמה בעזה, שפה
היא נתפסת כעיוות קיומי, ושם רבים רואים בה
פשעי מלחמה. יש גם בעיה מסוימת בתחום הדתי:
הם רגילים לחשוב על רתיקות ליברליות כמוזחה
עם הרפורמים והקונסרבטיבים, ומכיוון שהרפורמים
האלה מאוד קטנים בישראל ואפילו מוקצים על ידי
הממסד הדתי, יש להם תחושה שאין ליברליזם רתי
בישראל. לכן נמצאים שני דברים: האחד – להשת-
רל למקד את השיח בין הקהילות כמה שיותר בפן
הדתירוחני ולא רק בפן הפוליטי, ושנית – לה-
כיר ליהודים בארה"ב את מה שמתרחש בקהילה
הציונית-דתית בישראל, שהיסוד הדתי-ליברלי
התחזק בה מאוד בעשורים האחרונים".

המשך בעמ' 17 >>

כמו באמריקה

« המשך מעמ' 13

ואתה חושב שמצב המתח בין הקהילות הוא בדי-תיקון?

«בהיסטוריון אני יודע שכל דבר הוא בר שינוי. לא נעים לומר, אבל גם האנטישמיות שחזרה להרים ראש בארה"ב, יכולה לתרום להתקרבות מחודשת. זה תמיד היה כך. גלים של אנטישמיות החזירו רבים להותם היהודית, וגם להורות עם הציונות. זה קורה בשנתיים האחרונות גם בקמפוסים בארה"ב, אם כי יש גם תופעות הפוכות, של יהודים שהולכים ומתבנייים בהותם היהודית. כמה חוקרים יהודים אמריקנים כבר הגדירו את התקופה הנוכחית כסוף עידן 'תור הזהב' של הקהילה היהודית בארה"ב. הרב חיים שטיינמץ, רב של אחד מבתי הכנסת האחר-תורקיים-מודרניים הבולטים בניו-יורק, אפילו אמר לאחרונה שאנחנו חוזרים למעשה ל'נורמליות' היהודית, כלומר המצב הקלאסי של יהודים בגולה שתמיד חדרו ממה שישעשע הגויים, ואילו העשויים האחרונים, שבהם יהדות ארה"ב נחשבה חלק מרכזי באליטה האמריקנית ונהנתה מיחס שווה ומכבד, הם כנראה יוצאי הרופן».

לא להישאר במגדל השן

פרויגר, 61, נולד בברוקלין שבניו-יורק למשפחה אורתודוקסית-מודרנית. בהיותו בן שנה עברה המשפחה לפרבר היוקרתי ריברדייל, מצפון למנהטן, שבו חיו אישים בולטים כמו הרב יצחק גרינברג והרב אבי וייס. בניגוד לשני אחיו הגדולים, שני שלחו לבתי ספר ציבוריים כלל-אמריקניים, פרויגר למד בתוכן האורתודוקסית-מודרני 'רמו'. הסיבה שהוא התעקש על כך כנער צעיר לא קשורה דווקא לרצון להעמיק בהותו היהודית: «אהבתי, ואני עדיין מאוד אוהב, לשחק כדורסל, וידעתי שבבית הספר הציבורי המשחקים מתקיימים בעיקר בשבת, כך שלא אוכל להשתתף בהם. ב'רמו', לעומת זאת, המשחקים התקיימו במובן בימי חול».

אחרי התיכון הגיע, כמו רבים מתבריו, לשנת לימודים בישראל, שאתה עשה ב-BMT. בתום השנה הזו הוא הוטרד מכך שעדיין נשאר בחברת אמריקנים כמותו ולא באמת התערדה בישראל. הוא

חלוץ בדיאלוג הדתי-חילוני. הרב ד"ר דניאל טרופר

צילום: מרים צחי

«תופעת יועצות ההלכה שיצרה המדרשה הועתקה לארה"ב». הרבנית חנה הנקין במדרשת נשמת, 2004. צילום: מרים צחי

דווקא ספר שבו היה שותף כעורך ויצא לאור כעבור שנה, שדרג את מעמדו בעולם המחקר הישראלי. מדובר בקובץ המאמרים «אורתודוקסיה יהודית: היבטים חדשים», בעריכת הפרופסורים אבי רביצקי ויוסף שלמון, שני חוקרים ותיקים ומוערכים. פרויגר הוזמן לכהן כמזכיר המערכת, «אבל לזכותו של רביצקי ייאמר שאחרי שראה את ההשקעה הרבה שלי בעבודה הוא החליט לצרף את שמי כאחד מעורכי הספר. זו הייתה יוזמה מאוד נדיבה מצידו».

«למרות העיסוק האקדמי שלי, אני אוהב גם

עבר אפוא ללמוד בישיבת הר עציון ושם גם התגייס לצהל'ל למורת רוחם של הוריו, «שלא הבינו למה אי-אפשר להיות ציוני טוב בניו-יורק ולתרום כסף לישראל».

אחרי ישיבת ההסדר חזר פרויגר לכמה שנים לארה"ב, למד שם היסטוריה והוסמך לרבנות ביישיבה יוניברסיטי. את העבודה הסמינריונית שלו לתואר שני עשה בהדרכתו של פרופ' יעקב כ"ץ, שאחרי יציאתו לפנסיה בישראל לימד כמה חודשים בשנה באוניברסיטת הרווארד ובישיבה יוניברסיטי. אחרי נישואיו לנעמי – או דוקטורנטית לביולוגיה, היום מרצה בכירה בחוג לריפוי בעיסוק בקריה האקדמית אונו – עלו שניהם לישראל וקבעו את ביתם בכפר-סבא, «גם זה מתוך רצון להתערות בישראליות». במשך תקופה מסוימת שימש פרויגר כרב קהילה בכפר-סבא, אבל עזב בעקבות התחושה שהוא «הרבני יותר ליברל מהקהילה», כלשונו. הם אהבו אותי, אבל התנגדו לרוב היוזמות 'החרשניות' שלי, אפילו לאפשר לנשים לרקוד עם ספרי תורה בשמחת תורה. לפני כמה שנים עברו בני הזוג פרויגר להתגורר בירושלים.

את עבודת הדוקטורט שלו, בהיסטוריה יהודית של העת החדשה, כבר כתב באוניברסיטת בראילן. במקביל כיהן באוניברסיטה גם כראש המכינה לערלים חרשים, שעיקר תלמידיה באותן שנים לא היו סטודנטים מארה"ב או מהמערב בכלל, אלא יוצאי בריה"מ. הוא עשה בתפקיד הזה שמונה שנים, «עד שהעמידו בפניי בריה – לבחור בקריירה מנהלית או אקדמית. מכיוון שהעדפתי בבירור את העבודה האקדמית, פרשתי מניהול המכינה והשתלבותי במחלקה ליהדות ומגוון, שלימים התמוגה בתוך המחלקה לתולדות ישראל».

פרויגר התמחה כאמור בשאלות של זהות יהודית, בעיקר אורתודוקסית, בעת החדשה. רוב הספרים והמאמרים שפרסם עד היום הופיעו באנגלית, אבל

«התרבות הגלובלית מקבלת עיבודים מקומיים, וכמעט אף פעם אינה העתק מדויק של התרבות המקורית. זה כמו שהחומס בארה"ב שונה מזה שבישראל, או המקדונלדס בארץ שונה ממקבילו האמריקני»

כך גם בעולם הרוח - הדתיות הליברלית מארה"ב עברה עיבוד לרוח הקיימת בארץ»

לצאת ממגדל השן האקדמי ולנסות להשפיע על החברה הרחבה, אומר פרויגר, ברוח הזו הוא כיהן כאמור גם כרב קהילה, ולדבריו, גם ספריו ומאמריו «מכוונים לנושאים שמעסיקים את הקהילה הדתית הרחבה, ולא רק קומץ של אקדמאים». הספר הנוכחי הוא בהחלט כזה, ופרויגר מתכנן לו גם תרגום לעברית: «יש כבר הצעות משתי הוצאות ספרים שונות, ואני מקווה שבקרוב נתחיל לתרגם אותו».

יאיר שלג